

6.3. Модернизацията на Третия свят: кризата на моделите

Модернизацията намира най-широкото си поле в бившите колониални страни, получили независимост в периода след 1945 г. Тези страни, наречени през 1952 г. от френския демограф Алфред Сови “трети свят”, изживяват опит, който поставя под съмнение европейския модернизъм и цялата негова ценностна постройка. Европейският модернизъм крие в себе си идеята за универсалния прогрес, която антропологът Клод Леви-Строс определя като “фалшив еволюционизъм”. Същността му се състои в това да се разглеждат различните общества на земята - по-стари, но и по-отдалечени от Европа - като “стадии или етапи на едно единно движение”.¹ Така бившите колонии, но така също и формално независимите страни от “третия свят” се разглеждат като “слаборазвити”, “неразвити”, “развиващи се” към едно общо бъдещо състояние - европейското.

Тази идея за “стриктната йерархия на човешките общества и цивилизации е служила мощно за легитимиране в началото на колонизацията”, пише Раул Жирарде.²

Факт е, че колониите волю-неволю възприемат европейския модел. Това до началото на ХХ в. правят повечето страни от Третия свят, ако искат да оцелеят. Този избор на европейския модел, според Леви-Строс, не е толкова резултат от свободно решение, колкото от липса на избор.³

Модернизацията първоначално се влита в проекта за национално освобождение. Защото колонии (и полу-колониите) обръщат срещу колонизаторите собствените им оръжия. В областта на идеологиите това оръжие е национализмът, европейският водерен мит за националната държава - рамка на прогреса.

Между оксидентализма и социализма

След Втората световна война Третият свят може да избира или западния модел за модернизация, или съветския модел. В сферата на идеологиите изборът не е толкова опростен. От една страна, в това време вече съществува практика на модернизация по западен образец - Латинска Америка, Япония, Турция. Но резултатът е двусмислен - моделът на бившите колонизатори е възприет от колонизираните, но от друга страна този модел не без трудности съжителства с традиционни структури и идеологии. В хода на Втората световна война европейските колониални сили губят престиж в собствените си колонии: Франция е разгромена, Белгия и Холандия са окупирани. В колониите приемат с интерес антиколониалната демагогия на Оста.

След края на войната Съветският съюз и комунистическите партии иизлизат с голям международен авторитет, докато либералният Запад не успява да възстанови своя предишен авторитет. Още повече че европейските метрополии, макар всяка по различен начин, се опитват да възстановят властта си в колониите. Така Западът в третия свят се явява едновременно чужд потисник, но и модел за модернизация (особено като образование и технология). Оксидентализмът като име на идеологията на модернизацията по западен модел, макар да запазва присъствието си, доколкото е исторически първата такава идеология и се опира на постиженията на страни като Япония, Иран или Мексико, губи позиции след Втората световна война.

Причините за това могат да се търсят и в самата практика на оксиденталистка модернизация. Всъщност “реципиентите” възприемат най-вече технологията, образованието, медицината, военното дело и бюрократичната администрация от Запада, но не и плурализма и политическата демокрация. Оказва се, че всъщност “модернизацията” се налага със сила, оксиденталистките режими легитимират властта си с нея, разрушавайки всичко, което изглежда остаряло и назадничаво. В много случаи пост-колониалните политически режими са диктаторски, а либералният Запад ги подкрепя, защото ги смята за оксиденталистки.

Но причината за резервираното приемане на западния модел не е само в това. Самата идея за националното освобождение, т. е. за постигането на независимост (индепендантизъм), макар в

¹ Levy-Strauss, Cl. *Race et histoire*, P., 1961, p.23-24.

² Girardet, R. *L’idee coloniale en France de 1871 a 1912*. P., 1978.

³ Levy-Strauss, Cl. *Race et histoire*. P., 1961, p. 53.

повечето случаи да не съдържа изричен политически проект, предполага във всеки случай “скъсване на пъпната връв” с метрополията, със западния свят. Така национализмът през XX в. за колониалните страни се свързва с антикапитализма, доколкото именно европейският капитал е идентифициран като експлоататора на Третия свят. Този идеологически синтез се свързва с новото развитие на антирасизма, отново стратегия на противопоставяне на стара Европа (а и на САЩ, където чернокожите по това време все още нямат пълноценни политически права).

В крайна сметка общо казано, идеологическата амалгама на индипендантизма обосновава идеята за “автентичността на колонизирания”. Франц Фанон, един от идеолозите на индипендантизма, апелира “Нека решим да не имитираме Европа.”⁴ Смисълът е да се намери собствен път, който едновременно скъсва с колониалната метрополия, но променя обществото към по-добро (модернизира го). Стремешт е да се избегне конфликтът между национално и социално, да се впише националното освобождение в общия световен политически процес, да се получи и подкрепата на политически кръгове в метрополията.

Индипендантските движения в Третия свят (40-те и 50-те г. в Азия, 60-те г. в Африка) получават подкрепата на левите партии в метрополиите. Искането за независимост на колониите в първите две-три десетилетия след края на Втората световна война на Запад е основен фронт на борбата на левите интелектуалци със собственото им общество. Традицията на “антиоскидентализма” на Запад дори надхвърля антиколониалния дебат. В тези условия западната социална критика (в марксистката парадигма) прелива в индипендантската идеология на Третия свят.

Така ще видим у много, смятани за “оксиденталистски” правителства и партии в Третия свят, референции към социализма. Именно социализмът се възприема едновременно като антиколониализъм, антикапитализъм (критика на Запада), но и като път за модернизация. В повечето случаи този социализъм е доста специфичен. Например в програмата на Индийския национален конгрес от 60-те години четем, че цел е създаването на “социалистическа държава, основана на парламентарната демокрация”, като “социализмът не означава експроприация на богатите и предаването на всичко на бедните”.⁵

Паралелно с оксидентализма в Третия свят се осъществява и синтез на освободителния национализъм с марксисткия социализъм.⁶ Явлението е следствие първоначално от съветската революция и нейната програма за независимост или автономизация на народите от Руската империя. Влизането на Китайската комунистическа партия в Гоминдана е събитие, което подсилва този синтез на освободителния национализъм и марксизма. Обявяването от Съветска Русия на “правото на народите на самоопределение” е съзвучно с хуманистическото християнско послание на американския президент Удроу Уилсън от 1918 г. (“14-те точки”) за “правото на народите да разполагат със самите себе си”.

Мислителят, който най-пълноценно синтезира тези две идейни насоки, е **Франц Фанон**. За него национализмът е двигател на антиколониалната борба, но след нацизма в Европа национализмът е в криза на легитимността. Изходът е в синтеза на националните искания и революционното (социалистическото) движение. В книгата си “Париите презрени”⁷ той заявява, че в колониите “си богат, защото си бял, и си бял, защото си богат”. Това преобръщане на политика и икономика е преосмисляне и ревизия на Маркс, според който икономическото положение определя социалния статус. За Фанон мизерията на Третия свят е пряко следствие от политическата зависимост от метрополията, поради което искането за социално освобождение се формулира на националистически език. Жан-Пол Сартър подкрепя тезата през 1965 г., заявявайки, че национализмът е единственият изход, с който разполагат колониалните народи, за да премахнат експлоатацията.

За Фанон независимостта е само първа крачка на освобождението; без последвало развитие тя няма смисъл. Защото връщането към “националните корени” и “националната култура” означава

⁴ Цит. по *Nouvelle histoire des idées politiques*. P., 1990, p. 622.

⁵ Цит. по: *Зарубежный восток и современность*. М., 1981, с. 38-39.

⁶ Синтезът няма нищо общо с националсоциализма, дискредитиран след Втората световна война в третия свят, особено заради расизма си.

⁷ Публикувана на френски “*Les Damnés de la terre*”, цит. по: *Nouvelle histoire des idées politiques*. P., 1990, p. 625.

да се върви назад и срещу историята, т. е. антимодернизъм. За Фанон социализмът е преодоляване на национализма, който “ако не се превърне бързо в политическо и социално съзнание, в хуманизъм, стига до безизходица”.⁸

Но Фанон не е просто марксист. Във всеки случай се отнася критично към прякото следване на съветския модел в Третия свят: според него етатизацията води до бюрократизация, която не е по-добра от бюрократизма и корупцията, с които се характеризира националната буржоазия. “Да национализираме, пише Фанон, означава да организираме демократично кооперации за покупка и продажба. Това означава да се децентрализират тези кооперации, като се заинтересуват масите в управлението на публичните дела.”⁹ Фанон обосновава един “трети път” на модернизацията - между Изтока и Запада, апелира за необвързване във външната политика. Модернизация чрез отказ от имплантиране на чужди модели, модернизация, която е непрекъсната творческа инвенция, която цели човека: Третиият свят “трябва да напусне тази Европа, която не спира да говори за човека, убивайки го навсякъде, където го срещне”. Следователно Фанон апелира за връщане към модернизма в посоката на началните му цели, за възстановяване на антропоцентризма му.

В политическата практика модернизацията на Третия свят се осъществява фактически с насилие. И оксиденталистките, и марксистките режими в тези страни се развиват към някаква диктатура. Дори в онези развиващи се страни, които бележат икономически напредък следвайки либералния политически модел, зад приемливата за Запада демократична система всъщност се запазват традиционни йерархии, а партийният плурализъм там е често само привиден. Колкото до имплантирането на комунизма в Третия свят, там, където той не е само афиширана идеология, проблемите са същите, както в Съветския съюз и останалите комунистически държави.

---

⁸ Ibid., p. 627.

⁹ Ibid., p. 629.